

KARIN RUBENSON

VARDAGSTEOLOGI OCH TONÅRSMAGI

Att närma sig etnografisk-teologisk
forskningsmetod med hjälp av barnlitteratur

Inledning

Ett välkänt dilemma i frågor om såväl barnlitteratur som barndomsforskning handlar om att det nästan utan undantag är vuxna som står bakom texterna som publiceras. Det saknas dock inte försök att involvera barn i forskning, inte bara som forskningsobjekt, utan också som ”medforskare”, som till exempel samlar in och bearbetar material.¹

Syftet med den här artikeln är att diskutera möjliga beröringspunkter mellan etnografisk-teologisk forskningsmetod och barn- och ungdomslitteratur med övernaturliga inslag. Som en del av detta ingår att diskutera barns möjligheter till teologiskt aktörskap, till exempel som medforskare i praktisk-teologiska forskningsprojekt. Jag kommer särskilt att fokusera på relationellt aktörskap och kunskapssökande som präglas av föränderlighet. Genom att knyta etnografisk teologi till humanistisk forskning, här litteraturvetenskap, snarare än till samhällsvetenskapliga ämnen som sociologi och antropologi, strävar jag efter att tillföra nya perspektiv till dagens praktisk-teologiska ämnesutveckling. Samtidigt kan mötet med praktisk teologi tillföra nya perspektiv till forskningen om barn- och ungdomslitteratur, här mer specifikt urban fantasy.

Bakgrunden till artikeln är ett pågående forskningsprojekt inom praktisk teologi, där jag som vuxen forskare arbetar tillsammans med en grupp barn i tio–tolvårsåldern i en församling i Svenska kyrkan, bland annat med syftet att utforska metoder för att involvera barn i teologisk forskning. Projektet är inspirerat av den kanadensiska teologen Natalie Wigg-Stevenson och hennes bok *Ethnographic Theology. An Inquiry into the Production of Theological Knowledge* (2014), där hon beskriver en teologisk process i en studiegrupp för vuxna i en baptistförsamling i södra USA. Wigg-Stevenson är själv pastor i församlingen och leder gruppen. *Ethnographic Theology* är en bok om gränslandet mellan det som i svensk kontext förenklat kan uttryckas som ”akademisk” respektive ”kyrklig” teologi. Wigg-Stevenson fungerar inte bara som forskare, utan

är tydlig med sin egen roll som deltagare i forskningsprocessen, liksom att de övriga i studiegruppen är medskapare av slutresultatet.² Även om mitt projekt befinner sig i en annan teologisk kontext än Wigg-Stevensons, och jag arbetar med barn i stället för vuxna, finns det flera likheter. Jag arbetar på ett liknande sätt som Wigg-Stevenson, i en kyrka som på många sätt kan beskrivas som min hemmiljö. Jag medverkar till att forma en informell undervisningssituation med en grupp i församlingen, samtidigt som jag samlar in material till ett forskningsprojekt.

Jag kommer i artikeln att använda mig av begreppet *praktisk teologi* när jag talar om den akademiska disciplin som på engelska oftast benämns *practical theology* och på svenska just praktisk teologi (tidigare, vid Uppsala universitet, kyrkovetenskap). Forskningsämnet är brett, och vad som ingår varierar stort beroende på tidpunkt och lärosäte.³ Därför använder jag mig också av benämningen *etnografisk teologi* för att i någon mån snäva in vilken typ av praktisk teologi jag lägger tonvikt på.⁴ I den här artikeln förstår jag etnografisk teologi utifrån Wigg-Stevensons bok med samma namn. Ett svenskt exempel på etnografisk-teologisk forskning återfinns i Jonas Ideströms bok *Spåren i snön. Att vara kyrka i norrländska glesbygder* (2015). Wigg-Stevenson går dock längre än Ideström när det kommer till sin egen roll som aktör i gruppen hon studerar. Relevant i det här sammanhanget är också att hennes text har ett mer skönlitterärt uttryck. Jag menar att detta i sig gör Wigg-Stevensons bok till ett intressant exempel på när praktisk teologi och litteraturvetenskap närmar sig varandra.

Jag kommer löpande att referera till Mats Strandbergs och Sara Bergmark Elfgrens trilogi om den fiktiva orten Engelsfors, bestående av *Cirkeln* (2011), *Eld* (2012) och *Nyckeln* (2013). Även om det hade varit möjligt att anknyta till andra exempel har jag av utrymmesskäl valt att avgränsa mig till enbart en bokserie. Engelsforstrilogin har en grupp i centrum, istället för en ensam utvald eller en ensam hjälte. Detta understryker vikten av interaktion och relationellt aktörskap, något jag kommer att återkomma till löpande i artikeln. Böckerna visar också på ett tydligt sätt de spänningar och utmaningar som uppstår när olika perspektiv och kunskapsideal möts och behöver förhållas till varandra.

Tidigare forskning

Engelsforstrilogin har, under det decennium som gått sedan böckerna publicerades, varit föremål för flera studier, där de mest omfattande är Malin Alkestrands och Tuva Haglunds respektive avhandlingar *Magiska möjligheter. Harry Potter, Artemis Fowl och Cirkeln i skolans värdegrundsarbete* (2016) och *Tillsammans i Engelsfors. Socialt fiktionsbruk i Engelsforstrilogins digitala fangemenskap 2011–2016* (2021).⁵ Alkestrand diskuterar didaktisk potential i fantasyfiktionslitteratur med exempel från bland annat Engelsforstrilogin, medan Haglund fokuserar på de digitala gemenskaper som formats kring dessa böcker. Båda studierna analyserar alltså på olika sätt interaktionen mellan läsare och text och har därmed viss bäring på diskussionerna i denna artikel, liksom på det större medforskandeprojekt som artikeln är en del av. Det didaktiska perspektivet i Alkestrands studie utgår från skolmiljön, men kan också appliceras på den lärandesituation som arbetet med en barngrupp i kyrklig kontext innebär. Haglund diskuterar läsning som en gemensam och social tolkningsprocess. Detta skulle förtjäna ytterligare fördjupning

i relation till teologiskt meningsskapande och medforskning med barn, något som denna text dock inte ger utrymme för.

Det finns många exempel på hur ungdomslitteratur med fantasyinslag har analyserats i relation till religion, teologi och existentiella frågor. Engelsforstrilogin har dock inte i någon större utsträckning varit föremål för denna typ av studier. Ett undantag är Pierre Wiktorins antologikapitel ”Populärkulturella revolt-dramer. En studie av Hungerspelen och del 1 & 2 av Engelsforstrilogin”.⁶ Wiktorin diskuterar Engelsforsböckerna inom ramen för vad han benämner *hyperverklighet*, samt som ett exempel på kvinnliga hjältar i populärlitteraturen. Han relaterar detta till religiösa uttryck som explicit bejakar ”kvinnlighet”, exemplifierat med ockulta uttryck och wiccaliknande religiositet.⁷ Wiktorin närmar sig alltså de övernaturliga inslagen i Engelsforsböckerna utifrån hur de uttrycker en religiös världsbild som utmanar såväl kristendom som naturvetenskap.⁸ Det som i Engelsforsböckerna målas upp som motpolen till tonårshäxornas magi är inte ”klassisk kristendom”, utan en rörelse som betonar affirmationer och positivt tänkande. Den leds av den tidigare prästen i Engelsfors som lämnat sin prästtjänst efter en livskris. Skildringen av rörelsen ”Positiva Engelsfors” är intressant i relation till både traditionell religionsutövning och den magiska verklighet som huvudpersonerna i serien representerar.

I den här artikeln fokuserar jag dock inte i första hand på hur religiositet beskrivs i serien, utan på hur beskrivningar av gränserfarenheter och kunskapssökande kan relateras till metoddiskussioner inom det framväxande fältet etnografisk teologi. Jag refererar därför framför allt till två kortare texter, båda från 2017: Per Israelsons kapitel ”Engelsforstrilogin som textspel och konfigurativ text” i antologin *Samtida svensk ungdomslitteratur* och Malin Alkestrands artikel ”Walking in Someone Else’s Shoes. The Body Switch in the Engelsfors Trilogy”, publicerad i *Barnboken. Tidskrift för Barnlitteraturforskning*. Dessa två texter tar upp aspekter som synliggör kopplingarna mellan trilogin och praktisk teologi, och har bidragit till valet att fokusera på just Strandbergs och Bergmark Elfgrens böcker.

Snarare än att göra en mer omfattande självständig analys av Engelsforstrilogin, bygger jag alltså i första hand vidare på Israelson och Alkestrand. Israelson diskuterar Engelsforstrilogin som en konfigurativ text och använder begreppet textspel för att synliggöra hur en text ”hela tiden kan sättas samman i nya konstellationer”.⁹ Han exemplifierar detta textspel bland annat genom att diskutera hur läsaren engageras som medskapare av berättelsen, till exempel genom fanfiction, något som senare har diskuterats utförligt av Haglund.¹⁰ Alkestrands artikel bygger på en längre diskussion om kulturell mångfald från hennes avhandling.¹¹ Mitt huvudsakliga fokus ligger dock på hennes artikel eftersom just analysen av kroppsbytet är ett tacksamt exempel för den teologiska forskningsmetod jag diskuterar.

Den flytande gränsen mellan fantasi och realism

Böckerna om Engelsfors är ett exempel på urban fantasy.¹² Definitionen av urban fantasy är omdiskuterad, vilket också säger någonting om genren som sådan. Även om beteckningen är elastisk och försöken att definiera urban fantasy delvis drar åt olika håll, är ett återkommande inslag hur magi och ”verklighet” blandas.¹³ Läsaren, liksom karaktärerna i berättelsen, befinner sig samtidigt ”mellan två förklaringsmodeller, mellan två genrer” och måste hela tiden förhålla sig till en viss osäkerhet om vad som

egentligen är verkligt.¹⁴ Gränserna för det normala utmanas när det som inte brukar synas, eller som brukar befinna sig i periferin, dras fram i ljuset.¹⁵

Just denna typ av hybriditet och osäkerhet är ett skäl att utforska hur urban fantasy-litteratur kan sättas i relation till praktisk-teologisk forskning. Praktisk teologi är, som jag redan nämnt, ett ämne som inte är helt enkelt att ringa in. Den stora bredden inom praktisk-teologisk forskning, liksom de ständigt pågående diskussionerna om vad ämnet egentligen är eller borde vara, gör att både forskare och studenter behöver förhålla sig till föränderlighet och till att på olika sätt röra sig på gränsen mellan akademisk forskning och vardagsnära praktiker, mellan universitet och kyrkor.¹⁶ För de barn som medverkar i ett praktisk-teologiskt forskningsprojekt innebär det att röra sig mellan det bekanta och det främmande, dels genom att vara med i ett forskningsprojekt där de förväntas agera som medforskare (till exempel genom att själva genomföra intervjuer), dels genom att befinna sig i en teologisk kontext, kyrkan, där de hela tiden rör sig mellan vardag i form av fritidsverksamhet med sina kompisar, och annorlundaskap i form av gudstjänster, bön och samtal om tro.

I Engelsforstrilogin kombineras magiska inslag med en oromantiserad och alldaglig tonårsvardag.¹⁷ Böckerna handlar om en grupp tonårsflickor i en fiktiv svensk bruksort (Engelsfors). Huvudpersonerna beskrivs som väldigt olika, och i skolan har de olika roller. Det visar sig dock att de är personer med magiska krafter, häxor, och tillsammans är de utvalda för att rädda världen från ett demonövertagande. De har olika förmågor som de nu måste utveckla tillsammans. För att klara uppdraget måste de samarbeta. De övernaturliga inslagen bidrar till att synliggöra relationer och spänningar i vardagen, men de vardagliga erfarenheterna bidrar också till tolkningen av de övernaturliga skeendena. Genom att dra paralleller mellan litteratur som Engelsforstrilogin och barns deltagande i teologiska processer vill jag visa på möjligheter till aktörskap i sammanhang som präglas av gränserfarenheter. För att göra detta använder jag mig av barndomsforskningens problematisering av förståelsen av barn som *beings* respektive *becomings* i relation till kunskap och aktörskap.

Forskning som teologisk praktik, eller en berättelse om *becoming*

Inom barndomsstudier är *becoming* ett välkänt begrepp tillsammans med dess antites *being*. Begreppsparat *being/becoming* återkommer som en, visserligen ifrågasatt, beskrivning av två olika sätt att se på barndom och barn. Det har ofta använts för att kritisera hur barn kan förstås som blivande (vuxna) – *becomings* – snarare än som personer i sin egen rätt här och nu – *beings*. I och med de sociologiskt präglade kritiska barndomsstudiernas ifrågasättande av ett dominerande, om än förenklat, utvecklingspsykologiskt paradig, lyftes barn allt mer fram som *beings*. Detta kan dock kritiseras på flera sätt.¹⁸ I min avhandling lyfter jag fram hur både barn och vuxna liturgiskt i exempelvis dopet bemöts som både *beings* och *becomings*.¹⁹

Frågan om hur barn kan vara aktörer i forskning utgår ofta från en diskussion om barns möjlighet till delaktighet och aktörskap. Detta relaterar till barn som subjekt och inte sällan som *beings*, personer i egen rätt, inte framtida vuxna. I en artikel i tidskriften *Childhood* skriver de brittiska barndomsforskarna Lesley-Anne Gallacher och Michael Gallagher om hur *being*-idealet i barndomsforskningen får konsekvenser för synen på kunskap, och därmed på aktörskap. En syn på barn som *beings*, snarare än

becomings, riskerar att leda till en syn på kunskap och aktörskap som någonting förbehållet autonoma, stabila och rationella individer, snarare än som något föränderligt och oförutsägbart som formas i relation med andra.²⁰ Genom att, som Wigg-Stevenson, lyfta fram det framåtsyftande men också oförutsägbara i teologisk forskning skapas det utrymme att diskutera en annan och öppnare barndomsförståelse.

Inom den inriktning av praktisk teologi som jag främst relaterar till i den här artikeln är *becoming*-tänkandet framträdande, som ett sätt att uttrycka en förståelse av praktisk teologi som någonting föränderligt och aktivt.²¹ Hos Wigg-Stevenson märks detta framför allt genom att boken *Ethnographic Theology* å ena sidan tydligt är en teoretiskt förankrad vetenskaplig studie, å andra sidan på vissa sätt liknar en utvecklingsroman. Läsaren får följa hur ”karaktärerna” i forskningen gradvis lär sig allt mer om både sig själva och sin omvärld.²² Berättelsens huvudpersoner håller på att bli någonting, någonting som är relaterat till vilka de redan är, men också någonting nytt. Wigg-Stevenson beskriver en typ av teologisk forskning som vill visa på nya möjligheter.²³ Hon beskriver etnografisk teologi som en typ av integrativ religiös eller andlig praktik:

Simultaneously, it is a spiritual discipline of critical reflexive process, plurivocal and polyphonic in nature, by which the theologian accounts for her own relationship in relation to the configuration she creates.²⁴

Detta är ett förhållningssätt till teologisk forskning som i en svensk kontext sticker ut, eller till och med kan uppfattas som provokativt. Det är dock också en möjlig bro mellan akademisk teologi och den ”levda” eller ”vardagliga” teologi som är en del av människors liv och tar sig uttryck till exempel i församlingarnas barnverksamhet. När Wigg-Stevenson fördjupar vad hon menar med ”spiritual discipline” framstår det inte alltför långt ifrån gängse förståelser av kvalitativ forskning. Hon beskriver etnografisk teologi som en process där akademisk teologi integreras med kontextbaserad ”lokal” kunskap, traditioner och kritiska förhållningssätt för att nå nya teologiska insikter. Etnografisk-teologisk forskning är en kritiskt reflekterande process där forskaren inte kan gömma sig bakom texten, utan måste synliggöra relationen mellan sig själv och det som utforskas.

Förkroppsligad och relationell kunskap

Wigg-Stevenson skriver inte bara utifrån personliga berättelser, utan också i en specifik kontext: sin församling. Hennes studie är i högsta grad partikulär. Detta innebär en begränsning, men metodvalet belyser också ett normativt teologiskt ställningstagande: ”that all theological claims are embedded in and produced by particular contexts, practices, and systems of power and privilege”.²⁵

I Engelsforsböckerna hör det till berättelsens grundförutsättningar att all kunskap, och därmed också möjligheterna till aktörskap, är beroende av relationer och samarbete. Enligt en urgammal profetia ska *en* mycket mäktig häxa vid något givet tillfälle i historien kunna stoppa ondskan från att ta sig in i världen. Men när berättelsen i Engelsfors tar sin början har någonting hänt. De magiska förmågor som behövs har ”spritts ut” på flera personer, som behöver samarbeta. Dessutom visar det sig att de behöver relatera till ytterligare andra personer, djur och föremål. Kunskapen är hela

tiden relationell och formas och omformas i den pågående tolknings- och omtolkningsprocess som Israelson benämner textspelet.²⁶

En av dem som har svårast att hantera ovissheten i uppdraget är Minoo. Hon beskrivs genomgående som intelligent och är något av en ledare för gruppen. Men hennes svaghet visar sig vara just längtan efter logik och tydliga svar. Hon dras till slut så djupt in i en bedräglig förståelse av vad som är sant och vad som behöver göras att hon fullständigt isolerar sig från omvärlden. Minoo har i berättelsens upplösning fått tillgång till all kunskap i hela världen. Hon är världens mäktigaste häxa. Men det är inte förrän hon står hand i hand med de andra som de tillsammans kan förstå vad som behöver göras.²⁷ Uppdraget har alltid byggt på relationell kunskap och på en annan typ av makt än den som kan samlas hos en enskild person.

Till en början har dock inte bara Minoo, utan i princip samtliga karaktärer, svårt att relatera till varandra. En av de mest intensiva delarna av tonårshäxornas läroprocess är när de vid ett tillfälle byter kroppar med varandra för att på så sätt lyckas lura de magiska övervakningsmetoder som används för att försöka fälla en av dem för brott.²⁸ De byter kroppar och därmed, för en kortare period, liv med varandra. Samtidigt fortsätter de att vara sig själva. De betraktar således plötsligt sina egna kroppar och sin egen vardag utifrån, delvis med någon annans blick. Episoden med kroppsbytet analyseras av både Alkestrand och Israelson. Alkestrand fokuserar på kroppsbytet konsekvenser för relationerna inom gruppen. Flickorna får insyn i varandras livsvillkor på ett sätt som förändrar hur de relaterar till varandra.²⁹ Den radikala men tillfälliga förändringen när de befann sig i varandras kroppar leder till bestående förändringar. Israelson använder istället kroppsbytet som exempel på hur berättelsens fokalisering blir otydlig, i och med att det blir svårt för läsaren att hålla ordning på vem som är vem efter att de bytt kroppar med varandra.³⁰

I den icke-magiska vardagen har forskare inte tillgång till magi som gör det möjligt att låna någon annans kropp. Alkestrand visar dock hur berättelsen om kroppsbytet i Engelsfors handlar om vikten av att sätta sig in i andras situation och hur det är att se sig själva med någon annans blick.³¹ Överfört till en diskussion om forskningsmetod handlar det om att andra människors agerande påverkas av vem forskaren är och vad hen gör, och att forskaren sin tur påverkas av andra människors reaktioner.

Både Israelson och Alkestrand lyfter fram hur kroppsbytet visar att det inte är möjligt att helt separera en person med tankar och känslor från en kropp. När tonårshäxorna i Engelsfors byter kroppar med varandra upplever de plötsligt alltifrån varandras nikotinberoende till varandras förälskelser, eftersom deras kroppar reagerar, inte bara deras medvetande.³² Kroppsbytet i *Elld* blir på så sätt ett uttryck för ett kunskapsideal som går bortom det medvetna och rationella, där relationen mellan kropp och medvetande inte är helt tydlig. I artikeln ”Urban Fantasy. A Literature of the Unseen” beskriver Stefan Ekman urban fantasy som en genre där moderniteten ifrågasätts i mötet med det övernaturliga eller undangömda.³³ I episoden med kroppsbytet ifrågasätts en dualistisk förståelse av uppdelningen mellan kropp och själ. Kroppsbytet leder alltså till att en rationellt grundad världsbild utmanas. Här är det dock inte magins existens i sig som står för ifrågasättandet, utan dess konsekvenser (att karaktärerna upplever kroppsliga reaktioner som inte är deras egna).

Genom att sätta ljuset på det som normalt sett är dolt eller befinner sig i utkanten av samhället lyfter urban fantasy-litteratur fram tillvarons osäkerhet.³⁴ Israelson beskriver

hur övernaturliga inslag i litteraturen leder till en ”insistence on calling into question the frameworks within which it is articulated”.³⁵ Kroppsbytet är en överklig upplevelse av påtvingad självreflexivitet. Flickorna ser sig själva utifrån, får syn på sina egna privilegier och får uppleva hur personer i deras närhet lever.³⁶

Genom de icke-realistiska inslagen i barnlitteraturen kan alltså verkligheten i någon mån betraktas utifrån eller ifrågasättas, på samma sätt som barnbokskaraktärernas blick på omgivningen förändras när de ”lånar” varandras kroppar. I Wigg-Stevensons studie skildrar hon de olika perspektiven bland deltagarna på forskningsfältet. De byter naturligtvis inte kroppar med varandra, men genom att ställa deras berättelser bredvid varandra visar Wigg-Stevenson hur olika möjligheter till teologiskt aktörskap samspekar när olika människor möts.³⁷

Formell makt och kontextuellt aktörskap

Barns teologiska aktörskap ifrågasätter både vad som är reell makt och vad kunskap är. Makten, eller aktörskapet, är relationellt, och kunskapen är förkroppsligad och lokalt förankrad.³⁸ Det är tack vare att de befinner sig i sitt eget specifika sammanhang som de kan agera. I Engelsforstrilogin skildras denna typ av kontextuellt aktörskap framförallt i *Nyckeln*, där den magiska instansen Rådet får en framträdande roll.

Rådet har närmast oinskränkt makt. Dess kunskap är traderad genom traditioner och dokument. Men tror de ens själva på den berättelse de förvaltar? Rådet kommer från maktens centrum, illustrerad med rikedom och – som kontrast till den förfallna bruksort där böckerna utspelar sig – ett utpräglat storstadsperspektiv. Dess representanter beskrivs som otillgängliga, fysiskt fulländade (eller, i ett fall helt okroppsliga, eftersom Clara har ”fastnat” i osynlighet redan som barn) och långt ifrån huvudpersonernas stökiga vardag. Medan Rådets representanter helt kan leva för att utveckla sina magiska förmågor, måste de tonåringar berättelsen kretsar kring också hantera saker som skola, syskon, föräldrar, mobbning och rättsväsende. Deras tillvaro är mångbottnad och komplicerad eftersom olika typer av kunskap och olika typer av sanningsanspråk existerar parallellt.

Rådets styrka är det renodlade och tvärsäkra. Men dess medlemmar saknar, till skillnad från huvudpersonerna, lokala erfarenheter av Engelsfors. Och i Strandbergs och Bergmark Elfgrens böcker har platser betydelse. Den hotande apokalypsen gäller hela världen, men ”portalen” som måste stängas finns på en specifik plats: i Engelsfors. Bruksorten beskrivs å ena sidan som världens ände, å andra sidan som platsen där mänsklighetens öde ska avgöras. Rådet saknar den kontextuella kunskap som krävs för att kunna hantera undergångshotets partikulära aspekter. Världsomvälvande händelser relateras, som i kristen teologi, till specifika platser, enskilda människor och bestämda tidpunkter.

Att det världsomvälvande och annorlunda bryter in i vardagen, leder till att magiskt och icke-magiskt, eller det annorlunda och det bekanta, inte går att hålla isär. I stället existerar flera olika verkligheter parallellt. Detta gestaltas i *Nyckeln* genom att även de karaktärer som dött tidigare i berättelsen fokaliseras, men från en plats som kallas Gränslandet.

När praktisk och etnografisk teologi uppfattas som svår att förhålla sig till, handlar det delvis om att fältet kombinerar sådant som inte brukar kombineras och därmed är svårplacerat genremässigt. Var går egentligen gränsen mellan ”akademisk” och ”kyrk-

lig” teologi? Här finns likheter med urban fantasy-genren. Den vanliga världen finns kvar, men går inte att helt separera från någonting mer, någonting magiskt. Ofta finns det i litteratur som Engelsforstrilogin ett ideal att det magiska och det icke-magiska ska hållas isär.³⁹ I lojalitetseden till Rådet ingår löftet att ”aldrig avslöja mig som häxa inför den icke-magiska allmänheten”.⁴⁰ Men det visar sig ofta att detta är omöjligt, eftersom magin ständigt bryter igenom och påverkar vardagen också för dem som tidigare var ovetande om dess existens. Den officiella berättelsen, som innebär en tudelning, går inte att upprätthålla i praktiken.

Osäkerhet, tolkning och interaktion på forskningsfältet

Även när jag säger att jag arbetar med ett forskningsprojekt tillsammans med en grupp barn är både jag själv och de flesta andra medvetna om att det är jag, i egenskap av vuxen forskare, som tagit initiativet till projektet och som skriver de texter där slutresultatet presenteras. I inledningen till denna artikel beskrev jag detta vuxna tolkningsföreträdare som en återkommande paradox i forskning om och med barn. Inom barndomsforskning diskuteras ”deltagande” och ”aktörskap” flitigt i relation till barn. Även om de teoretiska diskussionerna kring barn och barndom kontinuerligt utvecklas har de teoretiska övertygelsena om barn som aktörer i egen rätt, vilka formade fältet under 1990-talet, fortfarande stort inflytande.⁴¹ Samtidigt rör sig barndomsforskningen, som jag redan nämnt, allt mer mot ett relationellt ideal där föränderlighet och beroende betonas, snarare än en statisk, autonom och kompetent aktör.⁴² Här har jag med hjälp av Engelsforstrilogin försökt synliggöra några aspekter av detta relationella aktörskap.

Barnen, eller i det här fallet ungdomarna i Engelsforstrilogin, har både makt och aktörskap när de med hjälp av sina magiska krafter ska rädda världen. Samtidigt är det uppenbart att de är personer som utvecklas och förändras, samt att de inte alltid är stabila eller rationella. Trots, eller kanske på grund av, detta kan de vara delaktiga i att driva processen framåt, för att nå mer kunskap och kunna agera konstruktivt med hjälp av den kunskap de har. En förståelse av teologisk forskning som liknar Wigg-Stevensons bygger på att det är möjligt att nå kunskap trots osäkerhet och föränderlighet. Därmed är det också en förståelse av forskning som kan inkludera barn som teologiska aktörer, dock inte utifrån en förståelse av barn som ”experter”, som kompetenta i sin egen rätt, eller som statiska *beings* här och nu, utan utifrån en förståelse av att vi alla är *becomings*, som ständigt försöker förstå oss själva och vår omvärld.

Barns teologiska aktörskap är alltså inte någonting de får av vuxna, utan någonting som formas i relation till andra och annat. Det som sker i Engelsforsböckerna är inte att tidigare maktlösa barn får makt och därmed kan utmana ett vuxet maktmonopol, utan att allas utvecklingspotential, men också sårbarhet och beroende av varandra, synliggörs. Detta liknar Wigg-Stevensons beskrivning av etnografisk teologi, i synnerhet när hon kritiserar en cartesiensk förståelse av kunskap genom att jämföra den med sin förståelse av den kunskap som formas inom etnografisk teologi.⁴³ Wigg-Stevensons resonemang påminner om Gallachers och Gallaghers diskussion om förståelsen av barns delaktighet i forskning, som jag refererade till i teoriavsnittet ”Forskning som teologisk praktik, eller en berättelse om *becoming*”.

Becoming-idealet synliggörs när Israelson beskriver hur Engelsforstrilogin präglas av interaktion, där läsaren blir en del av hur texten formas och omformas i olika

nätverk.⁴⁴ Detta konkretiseras i Haglunds studie av fangemenskaper kring Engelsfors-trilogin, som på olika sätt utvecklar och fördjupar berättelsen. Israelson exemplifierar sitt resonemang med hjälp av Engelsforsböckernas beskrivningar av ”Mönstrens bok”, en magisk bok som huvudpersonerna på olika sätt försöker lära sig att tolka för att få mer information om vad de behöver göra.⁴⁵ Mönstrens bok är visserligen en bok, men den verkar sakna ett uppenbart *mönster*, och budskapet som förmedlas varierar beroende på situation och person som läser.⁴⁶ Tonåringarna blir alltså som personer delaktiga i bokens förmedling av information. Till skillnad från Rådet, som menar att det är en fråga om ”ren statistik” vad som är sant bland mängderna av tolkningar av Mönstrens bok,⁴⁷ visar de utvalda häxornas läsningar att sanningen är mer komplex än så. Den officiella berättelsen kan utmanas genom att andra personer än de som finns i maktens centrum är delaktiga i tolkningsprocessen. Med en förståelse av kunskap som relationell och makt som någonting som formas och skapas i relationer, snarare än något som omfördelas, utmanas forskningsideal i relation till barn.⁴⁸ De kan då, som Wigg-Stevenson skriver i relation till sitt etnografisk-teologiska projekt, bli medskapare av slutresultatet.⁴⁹

Betoningen på utveckling (*becoming*) kan användas för att förstå den utforskande delen av en forskningsprocess, där både forskare och forskningsfält förändras under arbetets gång.⁵⁰ Även om berättelsen i böckerna om tonårshäxorna i grunden handlar om kampen mellan gott och ont, kretsar mycket runt huvudpersonernas förvirring och osäkerhet. Uppdraget de har fått är svårt att få grepp om, de vet inte vilka de kan lita på, eller ens om de kan lita på varandra. De försöker lära sig mer om sig själva och sina förmågor, men befinner sig ständigt i nya och oförutsägbara situationer.⁵¹

Ett sådant tillfälle är episoden med kroppsbytet, som jag har skrivit om i relation till vikten av att kunna byta perspektiv och sätta sig in i någon annans situation. Kroppsbytet är också ett exempel på när berättelsen om Engelsfors synliggör svårigheterna med en dualistisk uppdelning mellan kropp och själ. Även om alla tre böckerna utmanar en individualistisk förståelse av kunskap blir detta som mest konkret i och med den sårbarhet som följer av kroppsbytet, när flickorna på ett nytt sätt är utlämnade till varandra.⁵² Upplevelsen synliggör också hur kunskap är förkroppsligad, något som Wigg-Stevenson återkommande skriver om i *Ethnographic Theology*, inte minst när hon kritiserar en intellektualiserad och individcentrerad förståelse av kunskap.⁵³ Medan Rådet, i all sin perfektion och okroppslighet, strävar efter entydiga och säkra svar innebär en förståelse av kunskap som förkroppsligad en uppvärdering av ”the epistemologically productive value of doubt.”⁵⁴

Sammanfattande slutsats

Med hjälp av några exempel från böckerna om Engelsfors har jag visat hur aktörskap kan förstås som relationellt och föränderligt. Jag har med hjälp av episoden med kroppsbytet skrivit dels om att sätta sig in i andras perspektiv och att påverka och påverkas av forskningsfältet, dels om hur kropp och medvetande inte helt och hållet går att skilja åt. Även kunskap är förkroppsligad. Jag har också skrivit om lokalt förankrad kunskap, och därmed aktörskap, som en kontrast till Rådets officiella maktposition, som saknar lokalförankring, kroppslighet och komplexitet.

Ett skäl till att utforska beröringspunkterna mellan just etnografisk teologi och Engelsforstrilogin är hur både praktisk teologi som forskningsfält och urban fantasy som genre befinner sig i en typ av gränsland och kan sägas präglas av hybriditet och osäkerhet. Inom etnografisk teologi betonar man ibland tillvarons och därmed den praktiska teologins ”messiness”.⁵⁵ Wigg-Stevenson skriver om hur teologi ”plays out as a *hybrid, relational affair*”.⁵⁶ Detsamma kan, vilket jag har visat genom exemplen ovan, sägas om urban fantasy så som den gestaltas i Engelsforstrilogin. Inom praktisk teologi är diskussionerna om exempelvis relationell kunskap och föränderlighet ofta teoretiskt svårgripbara. Genom att sätta dem i relation till en annan typ av text, här Engelsforstrilogin, kan de praktisk-teologiska utgångspunkterna konkretiseras. Den relationella logik som är avgörande för kunskapssökande och aktörskap i böckerna har teologisk potential. Förståelser av kyrka, församling och lokal kontext bygger på denna typ av logik. Om detta kan överföras till ideal kring att involvera barn och unga i forskning har det också möjlighet att utveckla forskningen inom olika fält, såväl teologiska som litteraturvetenskapliga.

Noter

- 1 Ett svenskt exempel finns i Sandra Hilléns avhandling *Barn som medforskare. En metod med potential för delaktighet* (Göteborg: Göteborgs universitet, 2013). Metoder för forskning tillsammans med barn diskuteras bland annat av Pia Chistensen och Allison James i *Research with Children. Perspectives and Practices*, 3 utg. (London: Routledge, 2017) och i antologin *Att involvera barn i forskning och utveckling*, Barbro Johansson och Marianne Karlsson red. (Lund: Studentlitteratur, 2013). Se också Martin Hellström tillsammans med Hedda Aldén Björäng, Tekla Hagberg, Albert Hellström, Hjalmar Hellström, Ellen Linde, Felix Noske och Carl Wistedt, ”’Min favoritfigur är Maria Gripe. Är det okej om jag kallar henne Gibban?’ Ett medforskande litteratursamtal kring Maria Gripes *I vår lilla stad*-trilogi”, *Tidskrift för litteraturvetenskap* vol. 46, (2016: 3–4), 17–28.
- 2 Natalie Wigg-Stevenson, *Ethnographic Theology. An Inquiry into the Production of Theological Knowledge* (New York: Palgrave Macmillan, 2014), 2–3.
- 3 För en översikt av det internationella praktisk-teologiska landskapet, se *The Wiley-Blackwell Companion to Practical Theology*, Bonnie J. Miller-McLemore red. (Chichester: Wiley-Blackwell, 2012). För en översikt för den svenska utvecklingen, se *Svensk Teologisk Kvartalskrift*, Tema: Praktisk teologi årg. 97 (2021:1) och *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer. En vetenskapsteoretisk översikt*, Oloph Bexell red. (Lund: Studentlitteratur, 1996).
- 4 För en introduktion till hur etnografisk teologi kan förstås, se Mary Clark Moschella, ”Ethnography”, i *The Wiley Blackwell Companion to Practical Theology*, Bonnie J. Miller-McLemore red. (Chichester: Wiley-Blackwell, 2012), 224–233.
- 5 Tuva Haglund, *Tillsammans i Engelsfors. Socialt fiktionsbruk i Engelsforstrilogins digitala fangemenskap 2011–2016* (Göteborg: Makadam, 2021); Malin Alkestrand, *Magiska möjligheter. Harry Potter, Artemis Fowl och Cirkeln i skolans värdegrundsarbete* (Göteborg: Makadam, 2016).
- 6 Pierre Wiktorin, ”Populärkulturella revolt-dramer. En studie av Hungerspelen och del 1 & 2 av Engelsfors-trilogin”, i *Religion & Populärkultur*, Bodil Liljefors Persson och Nils-Åke Tidman red. (Malmö: Föreningen lärare i religionskunskap, FLR, 2013), 17–37.
- 7 Wiktorin, ”Populärkulturella revolt-dramer”, 22; 30–31.

- 8 Wiktorin, "Populärkulturella revoltramer", 30–31.
- 9 Per Israelson, "Engelsforstrilogin som textspel och konfigurativ text", i *Samtida Svensk Ungdomslitteratur. Analyser*, Åsa Warnqvist red. (Lund: Studentlitteratur, 2017), 115.
- 10 Israelson, "Engelsforstrilogin som textspel och konfigurativ text", 116; 120–121.
- 11 Se Alkestrand, *Magiska Möjligheter*, kap IV.
- 12 Israelson, "Engelsforstrilogin som textspel och konfigurativ text", 110.
- 13 För en diskussion om genrebeteckningen *urban fantasy*, se t. ex. Stefan Ekman, "Urban Fantasy. A Literature of the Unseen", *Journal of the Fantastic in the Arts* vol. 27, (2016:3), 452–469.
- 14 Israelson, "Engelsforstrilogin som textspel och konfigurativ text", 113.
- 15 Ekman, "Urban Fantasy. A literature of the Unseen", 465.
- 16 Se t. ex. *Lived Theology. New perspectives on method, style and pedagogy*, Charles Marsh, Peter Slade och Sarah Azaransky red. (Oxford: Oxford University Press, 2017); *What Really Matters. Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Jonas Idestrom och Tone Stangeland Kaufman red. (Eugene: Pickwick Publications, 2018); *Svensk Teologisk Kvartalskrift*, Tema: Praktisk teologi årg. 97 (2021:1).
- 17 Lena Kåreland, *Skönlitteratur för barn och unga. Historik, genrer, termer, analyser* (Lund: Studentlitteratur, 2021), 103.
- 18 Se t.ex. Allison James, Chris Jenks & Alan Prout, *Theorizing Childhood* (Cambridge: Polity Press, 1998), 207; Nick Lee, *Childhood and Society. Growing up in an age of uncertainty* (Maidenhead: Open University, 2001), 5; Jens Qvortrup, "Childhood Matters. An Introduction", i *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*, Jens Qvortrup et. al. red. (Wien: Avebury, 1994), 4. För kritik av åtskillnaden mellan *being* och *becoming*, se Emma Uprichard, "Children as 'Beings and Becomings'. Children, Childhood and Temporality", *Children & Society* vol. 22, (2008:4), 303–313, <https://doi-org.ezproxy.its.uu.se/10.1111/j.1099-0860.2007.00110.x>.
- 19 Karin Rubenson, *Karnevalessk gudstjänst. Barns plats i kyrkans liturgi* (Uppsala: Uppsala universitet, 2021), 178–179; 231.
- 20 Lesley-Anne Gallacher & Michael Gallagher, "Methodological Immaturity in Childhood Research? Thinking through 'participatory methods'", *Childhood* vol. 15 (2008:4) 502; 510, <https://doi-org.ezproxy.its.uu.se/10.1177/0907568208091672>.
- 21 Se t. ex. Bonnie J. Miller-McLemore, "Introduction. The Contributions of Practical Theology" och Elizabeth Conde-Frazier, "Participatory Action Research", i *The Wiley-Blackwell Companion to Practical Theology*, Bonnie J. Miller-McLemore red. (Chichester: Wiley-Blackwell, 2012), 5; 235.
- 22 Maria Nikolajeva beskriver en utvecklingsroman som "en berättelse om en ung människas uppväxt och vuxenblivande" och menar att med en sådan genredefinition är i princip all barnlitteratur utvecklingsromaner (Maria Nikolajeva, *Barnbokens byggklossar*, 3 utg. (Lund: Studentlitteratur, 2017), 34). Alkestrand nämner hur Engelsforstrilogin rymmer flera aspekter som förknippas med utvecklingsromaner i "Walking in Someone Else's Shoes. The Body Switch in the Engelsfors Trilogy", *Barnboken. Tidskrift för barnlitteraturforskning* 40 (2017), 16, <https://doi.org/10.14811/clr.v40i0.292>. Wigg-Stevenson refererar själv till personerna som omnämns i *Ethnographic Theology* som "characters" i bokens avslutning: "They know they will be characters in my dissertation (and by extension, this book)" (Wigg-Stevenson, *Ethnographic Theology*, 175).
- 23 Wigg-Stevenson, *Ethnographic Theology*, 71.
- 24 Natalie Wigg-Stevenson, "What's Really Going on. Ethnographic Theology and the Production of Theological Knowledge", *Cultural Studies ↔ Critical Methodologies* vol. 18 (2018:6), 426, <https://doi-org.ezproxy.its.uu.se/10.1177/1532708617744576>.
- 25 Wigg-Stevenson, *Ethnographic Theology*, 170.

- 26 Israelson, "Engelsforstrilogin som textspel och konfigurativ text", 117.
- 27 Mats Strandberg och Sara Bergmark Elfgren, *Nyckeln* (Stockholm: Rabén & Sjögren, 2017), 752.
- 28 Mats Strandberg och Sara Bergmark Elfgren, *Eld* (Stockholm: Rabén & Sjögren, 2017), 433–502.
- 29 Alkestrand, "Walking in Someone Else's Shoes", 3.
- 30 Israelson, "Engelsforstrilogin som textspel och konfigurativ text", 121.
- 31 Alkestrand, "Walking in Someone Else's Shoes", 6.
- 32 Alkestrand, "Walking in Someone Else's Shoes", 5–6; Israelson, "Engelsforstrilogin som textspel och konfigurativ text", 121.
- 33 Ekman, "Urban Fantasy. A Literature of the Unseen", 458.
- 34 Ekman, "Urban Fantasy. A Literature of the Unseen", 465.
- 35 Per Israelson, *Ecologies of the Imagination. Theorizing the Participatory Aesthetics of the Fantastic* (Stockholm: Stockholms universitet, 2017), 76.
- 36 Alkestrand gör en utförlig analys av intersektionalitet och maktpositioner i relation till kroppsbytet, se "Walking in Someone Else's Shoes", 9–12.
- 37 Wigg-Stevenson, *Ethnographic Theology*, 44.
- 38 För en beskrivning av hur Wigg-Stevenson använder kroppslig kunskap för teologisk analys, se t.ex. *Ethnographic Theology*, 64–66.
- 39 Ekman, "Urban Fantasy. A Literature of the Unseen", 464.
- 40 Strandberg & Bergmark Elfgren, *Nyckeln*, 623.
- 41 Se t. ex. *Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*, 3 utg., Allison James och Alan Prout red. (London: Routledge, 2015).
- 42 För en diskussion om utvecklingen inom kritiska barndomsstudier, se t.ex. Spyros Spyrou, "An Ontological Turn for Childhood Studies?", *Children & Society* vol. 33 (2019:4), 316–323, <https://doi-org.ezproxy.its.uu.se/10.1111/chso.12292>.
- 43 Wigg-Stevenson, *Ethnographic Theology*, 140.
- 44 Israelson, "Engelsforstrilogin som textspel och konfigurativ text", 115.
- 45 Strandberg & Bergmark Elfgren, *Cirkeln* (Stockholm: Rabén & Sjögren, 2019), 250–256.
- 46 Israelson, "Engelsforstrilogin som textspel och konfigurativ text", 112.
- 47 Strandberg & Bergmark Elfgren, *Cirkeln*, 256.
- 48 Michael Gallagher, "'Power is not an evil'. Rethinking power in participatory methods", *Children's Geographies* vol. 6 (2008:2), 137–150, <https://doi-org.ezproxy.its.uu.se/10.1080/14733280801963045>.
- 49 Natalie Wigg-Stevenson, *Ethnographic Theology*, 2–3; 174.
- 50 För en diskussion om relationen mellan forskare och forskningsfält i etnografisk teologi, se Jonas Idestrom, "Faithful Participation. Engagement and Transformation in Ethnographic Ecclesiology" och Natalie Wigg-Stevenson, "To Walk in Ways that Might Make Us Feel Lost' – Response", i *What Really Matters. Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Jonas Idestrom och Tone Stangeland Kaufman red. (Eugene: Pickwick Publications, 2018) 58–76; 99–105.
- 51 Rubenson, *Karnevalesk gudstjänst*, 54.
- 52 Jfr Alkestrand, "To Walk in Someone Else's Shoes", 10.
- 53 Wigg-Stevenson, *Ethnographic Theology*, 118–119; 173.
- 54 Wigg-Stevenson, *Ethnographic Theology*, 140.
- 55 Se t.ex. Mary McClintock Fulkerson, "Ethnography in Theology", i *Lived Theology. New perspectives on method, style and pedagogy*, Charles Marsh, Peter Slade och Sarah Azaransky red. (Oxford: Oxford University Press, 2017), 118; 127.
- 56 Wigg-Stevenson, *Ethnographic Theology*, 30 (kursiv i original).